

Litterära spalten

Alla måste inte skriva romaner

Amerikanen William Gass är om inte en av samtidens mer lättlästa så dock läsvärda författare. Produktionen är liten, den specifika viken hög. Jag träffade honom för några år sedan, och vi talade då bland annat om likheterna mellan att skriva sakprosa och att skriva fiktion. Dessa bägge arbetsmetoder är mycket nära besläktade, menade Gass, och fortsatte: "personerna i en berättelse, som för handlingen framåt, kan liknas vid olika begreppsliga koncept som för 'handling' framåt i en essä".

Helt säkert ligger det något i detta, men jag är ändå övertygad om att likheterna inte bör betonas för starkt. I grunden rör det sig nog ändå om två olika sorters begåvningar, och strängt taget är det väl rätt litet som talar för att den ena med någon sorts automatik skulle vara kopplad till den andra.

Essäer

Jag brukar tänka på det här när tjugita personer undrar varför jag inte har skrivit den där romanen ännu, och jag brukar tänka på det också när det gäller Gass själv. Frågan är om inte är hans essäer som historien kommer att minnas; de båda volymerna Fiction & The Figures of Life och The World Within the Word är blixtrande infallsrika och verbalt pyrotekniska långt över det ordinära, medan hans senaste roman, den länge efterlängta *The Tunnel*, är i det närmaste oläslig i sin labyrinthiska misantropi.

Och jag kommer att tänka på det när jag läser Peter Nilsons nylutkomna roman *Rymdvaktaren*. Nilson har sannerligen gjort vad han kunnat för att överbrygga klyftan mellan de två kulturerna, och den kosmiska triologi som inbegriper titlarna *Stjärnvägar*, *Rymdlyd* och *Solvindar* (finns i pocket!) är populärvetenskaplig essästik i världsklass, och en njutning att läsa dessutom.

Det teoretiska formelspråket möter diktens sensualism i en anda av ömsesidig respekt. Två väsensskilda betraktelsesätt belyser varandra, saker och ting åtminstone framstår som något litet klarare.

Men när resonera om Rummet och Tiden och Mänskligheten och Tekniken flyttar över i romanformen, sjunker mitt intresse dramatiskt. Resonemangen är nog så spännande, det är inte det, men som roman betraktat har detta inget liv. Pepparkaksplatta personer sitter och pratar mest hela tiden. Det finns faktiskt inget som säger att alla måste skriva romaner.

JAN SÖDERQVIST

Etnisk identitet är inte något orörligt och stabilt, den är starkt plastisk och flytande, hävdar idéhistorikern Elie Kedourie i boken *Nationalismen*. Olav Wiström anmäler.

Forskningen om nationalismen har på senare tid huvudsakligen varit av historisk, antropologisk och sociologisk art. Den idéhistoriska aspekten har fått nöja sig med en plats i periferin.

Saklitteratur

Elie Kedourie
Nationalismen
Öv. Margareta Eklof
Inledning av Sverker Sörlin
SNS förlag

För trettiofem år sedan gav emellertid Elie Kedourie ut en omdäbat idéhistorisk studie över nationalistdoktrinen som kort och gott har titeln *Nationalismen*. Den föreligger nu i nyutgåva tre år efter författarens död.

Ur några välkända filosofiska texter från decennierna kring 1800-talets början extraherar han *nationalitetsdoktrinen* och ger sedan exempel på hur denna doktrin har tillämpats under de senaste två århundradena. I förordet till den fjärde upplagan av boken säger Kedourie 1992:

"FN:s och EU:s oförmåga att kväsa serbernas strävanden i Kroatien och Bosnien-Hercegovina kan vara en försmak av vad som kommer att ske annorstädes i Östeuropa, Kaukasus och Centralasien. Balkaniseringens faror är inte begränsade till Balkan."

Utvecklingen inom forna Sovjetunionen ger honom tyvärr rätt, och det med råde. Mer än ethundra etniska konflikter pågår i det gamla imperiet. Globalt räknat har antalet olösta etniska konflikter uppskattats till cirka fem tusen.

Tillskyndarna av en fredlig kosmopolitisk världsordning hyser förhoppningar om att de nationalistiska strömningarna runtom på jordskorpan så sakta skall tappa fart. Snarare accelererar de – nationalismen har varit och är den starkaste politiska kraften under två sekel nu. "Farewell nation state", utropade statsvetaren David Held 1988 i *Marxism Today*. Borde han inte i stället ha ropat: Good morning!

Farlig

Kedourie ogillar ideologi i nästan alla dess skepnader, och den nationalistiska ideologin ser han som synnerligen farlig. Det är knappast någon tillfällighet att han vid två tillfällen använder Heinrich Heines uttryck

"Viljans fanatism", som denne kallar en "frappant aspekt av den nationalistiska doktrinen".

Ideologier, som leder till ideologisk politik, ger härskarna välkomna motiv att utföra grymma och onödiga handlingar. En nationalistisk doktrin i praktiskt utformning innebär bara alltför ofta att nya konflikter uppstår. Spänningen skärps och katastrofer drabbar otaliga helt oskyldiga människor som ägnar sig åt åkerbruk och vardagsysslor, inte politik.

Bakgrund

Låt oss då se på den filosofiska bakgrunden. Immanuel Kants kategoriska imperativ innebär ju att människan endast skall utföra handlingar som också kan upphöjas till allmän lag. Inget yttre påbud, detta. Ingen befällning från ovan. Människan är självständig, hon är sin egen laggivare, hon är ett fritt handlande väsen och hennes samvete är moralens slutgiltiga domare.

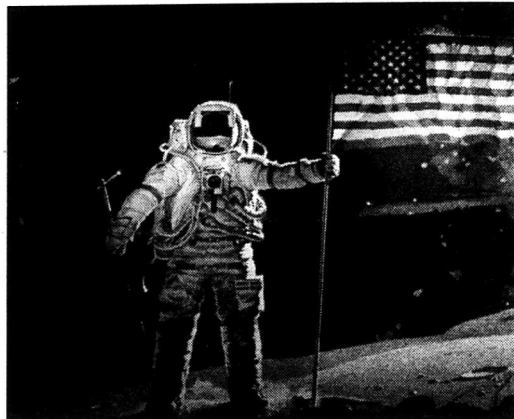
Vad väljer hon då, efter litet introspektion? Ja, det onda väljer hon inte utan det goda, säger Kant, och det låter ju trösterikt. Vad det goda är bestämmer viljan helt för sin egen del utifrån inre övertygelse. Kant gör individen till både domare och envaldshärskare. Inget stöd utifrån behövs, den inre övertygelsen blir den politiska handlingens rätta guide. Heine noterar törnt att Kant som revolutionär till och med överflyglar Robespierre.

Individens självbestämmande utvecklades av Fichte till att omfatta nationens självbestämmande. I sina *Tal till tyska nationen* säger Fichte att det är staten som skapar människans frihet. Inte med avseende på de yttre, materiella villkoren utan först och främst i inre, andligt avseende.

Tomma fraser, menar Kedourie. Här har vi ju en statsteori som inte innehåller någonting om det inslag av våld som alltid åtföljer varje statsbyte. Normer för det politiska beteendet är en sak, härskarnas praktik en annan. Den som har makt utövar den så länge han kan och så mycket han kan, fortsätter Kedourie. Upphör han att utöva makten härskar han ju inte längre. Nej, "den akademiska forskningen bidrar inte med ett vitten till förmågan att härska", konkluderar han bryskt.

Självbestämmande

Kant är ingen nationalist, skrek Kedouries kritiker. Nej, det har jag heller inte påstått, svarar han. Men detta med självbestämmandets idé, kärnan i Kants etiska teori, blev styrande för hans efterföljares moraliska och politiska tänkande. Särskilt Fichtes. Och det Kedourie frågar sig är varför Kant inte ville diskutera den paradoxala och livsfarliga möjligheten att självlagstiftning kan innebära att man väljer en ond handling men samtidigt kallar den

Nationell kamp. En nationalistisk doktrin i praktiskt utformning innebär bara alltför ofta att nya konflikter uppstår, anser Kedourie.

god. Ty det finns ingenting som säger att samvete och godhet automatiskt går i par med varandra.

Språket

I den nationalistiska ideologin har tankarna om språket varit av enorm betydelse. Språket har angetts vara det viktigaste kriteriet för att en nation kan sägas existera – och dessutom har rätt att bilda en egen stat. Språk, seder och folk skall renas, bort med alla främmande element. "Spy ut franskan, spy ut Seines vämjeliga dy, och tala tyska, o tysk!" utropade Herder i en dikt.

Både Schleiermacher och Herder menar att nationerna är separata och naturliga enheter som har instiftats av Gud, och det bästa är att varje nationalitet bildar en egen stat. Ty stater med flera nationaliteter är, säger Herder, onaturliga och förtryckande. I längden är de dömda till undergång.

En medlem av en nation har en helig plikt att hålla sitt språk, sin kultur och sin religion obemidd och ren från alla utifrån kommande illaluktande impulser som hotar att infektera folkstocken, menar filosoferna. (De säger ingenting dock om politiska farsoter, förvrängda idéer som kan utradra halva den inhemska befolkningen.) Är han inte noggrann på den punkten överger han det naturliga och spontana, blir bara konstlad och tillgjord. Han utmarar sin nation, och hans individualitet kan inte hävda sig.

Gränser

Fichte säger att en nation utgörs av en folkgrupp som talar samma språk. Om politiska gränser skiljer gruppens medlemmar åt, så är dessa gränser onaturliga, orättfärdiga och helt godtyckliga. Tala om att återföreningsivrare och blodbestänkta etniska utrensare här fått något att luta örat mot!

Nationen sågs alltså som en naturlig organism, och stannar

man vid det börjar kanske inte lidelsens flamma med blå låga. Filosoferna stannade emellertid inte där. En av Kants grundläggande idéer var att framåtskridande förutsatte just lidelse och uppördhet, annars stannade mänskligheten på en medioker nivå. Ty historien, hävde han med emfas, är ju en oavlätlig kamp av samma karaktär som pågår i naturen.

Denna tes ledde snart till idén om den rättfärdiga kampen, och den idén har som vi vet omhulats så till den grad att varje frihetslångtande nation – stat eller inte – har tagit den i anspråk. Med gräsliga konsekvenser som följd: friheten, den hett åtrådda, har man fått omfamna på en hög av lik.

Mussolini

Att människor talar samma språk eller tillhör samma ras berättigar dem inte till en egen stat, fastslår Kedourie. Dessutom är nationalism varken höger- eller vänsterpolitik. Hur var det med Mussolini, Chiang Kai-shek och Pilsudski som brukar kallas det moderna Polens grundare? Började de kanske inte på vänsterkanten för att sedan glida åt höger, mist sagt? Gäller inte detta även en viss herr Hitler?

Etnisk identitet är inte något orörligt och stabilt, säger Kedourie. Det är bara att slå upp historieboken. Etnisk identitet är starkt plastisk och flytande, den förändras ständigt. Mest kännetecknande är dock att man här har att göra med individens självuppfattning, hur han ser på sig själv och sin plats i världen. Och Kedourie avslutar:

"Numera är det mycket ofta riktigare att säga att den nationella identiteten är en skapelse av en nationalistisk doktrin än att den nationalistiska doktrinen är ett utflöde av eller uttryck för en nationell identitet."

OLAV WISTRÖM